

- ANTONI CARDONER I PLANAS. "Alquímia i Medicina a la Corona d'Aragó".
«Azogue», nº 1, Enero - Junio 1999, URL: <http://come.to/azogue>

Antoni Cardoner i Planas

ALQUÍMIA I MEDICINA A LA CORONA D'ARAGÓ

Hi a dues menes d'Alquímia: la que es fonamenta en la transmutació dels metalls i la que dona una interpretació metafísica dels treballs i operacions dels seus adeptes.

L'Alquímia transmutatòria va originar-se per confluència de dos corrents culturals: un integrat pels ritus religiosos egipcis -els sacerdots dels quals tenien a les seves ordres experts en aliatges metàl·lics-, i un altre constituït per les especulacions dels pobles persa i mesopotàmic referents a la influència dels astres a la generació dels metalls en el si de la terra; amb els dos corrents, enllaçà la filosofia grega -de la qual formaven part algunes teories com la de la matèria única i la dels quatre elements i les quatre qualitats-, així com algunes idees pròpies de la Càbala jueva i -àdhuc- del Cristianisme. Aquesta primitiva Alquímia creia que la Naturalesa per si sola -al llarg dels segles-, convertiria lentament tots els metalls en or, i volia imitar aquest procés natural mitjançant tècniques específiques. Creia -a mes a mes- que la coexistència -e mateixa natural-, de les quatre qualitats (fred i calent, sequedat i humitat) era un principi de contradicció que la feia corruptible, de la qual cosa deduïa que extraient algunes qualitats hom arribaria a la matèria puríssima o primitiva.

Encara que parlant d'una tradició més antiga, els primers textos alquímics apagueren el segle III a. de J. C., a Alexandria. Durant les seves conquestes els àrabs recolliren l'Alquímia alexandrina seguint les idees abans exposades de la unitat i corruptibilitat de la matèria i la possibilitat de la transmutació dels metalls en or. El seu representant més notable entre els àrabs fou Geber en el segle VIIIè d. de J. C. (1), el qual -concretant les idees confoses que existien abans d'ell- establí que tots els metalls ere compostos de mercuri i un sofre filosòfic, puríssims, -en veritat un element de volatilitat i un element de combustió respectivament-. Segons Geber, els astres determinaven la transformació de tots els metalls vils primer en plata i després en or, dintre de la terra, però encara més fàcilment les barrejes de mercuri i sofre filosòfics tancades en un recipient adequat i sotmeses al foc per mà de l'home.

Els fracassos que sofrien els que a Europa copiaren aquestes tècniques extretes dels llibres traduïts de l'arab al llatí, va fer que es pensés als segles XII i XIII en la conveniència d'incorporar a la barreja de mercuri i sofre un ferment al qual es donà el nom de "Pedra Filosofal" que tenia tres propietats: *canviar els metalls vils fosos, en plata i or, guarir les malalties, i allargar la vida*, essent les dues darreres propietats deduïdes de l'extensió, als cossos orgànics, de frases contingudes als Llibres d'Alquímia i aplicades originàriament als metalls. Ço difícil, però, era l'obtenció de la "Pedra" (que si era en forma líquida es denominava "Elixir"); s'intentà aquesta obtenció de moltes maneres; *en teoria* i segons els tres textos d'alquímia d'Arnau de Vilanova considerats autèntics per Thorndike (2), es volia obtenir la matèria primitiva separant els elements i sostraint mitjançant el foc i rentats, aire, aigua i terra, operacions qualificades per Arnau de "Dissolució", "Enterrament", "Reducció", "Rentat" i "Fixació", però obtenir un mercuri "Filosòfic", perquè creia que cap substància no pot ésser canviada en una altra si abans no ha estat desintegrada en els seus elements; *en la pràctica* amb sofre i sofre absolutament purs; amb l'arsènic i coure, al qual emblanqueix; amb mercuri, plata, vinagre i sal; amb antimoni (després s'assajaren les sals). El fracàs de tots els procediments esmentats i altres va fer refugiar els alquimistes del segle XIII en una interpretació metafísica de l'Alquímia que trobà bon material per explotar en la interpretació dels treballs d'Arnau de Vilanova abans esmentats, quant -durant el Renaixement- Marsili Ficino des de l'Acadèmia de Florència, procurà la represa dels estudis neoplatònics. Des d'aleshores convisqueren les dues versions transmutatòria i metafísica de l'Alquímia. Segons la versió renaixentista metafísica, els textos alquímics s'han d'interpretar com a símbols d'un treball de perfecció espiritual que consisteix a reunir el racionalisme-mercuri i esperit, junt amb l'activitat afectiva -sofre- en el si de l'inconscient, per donar naixença a una forma més perfecta: l'or o "fill de l'esperit" o "pedra filosofal", en un procés que els psicòlegs anomenen "individuació". El cert és que les il·lustracions dels llibres d'Alquímia des del Renaixement fins ara s'assemblen extraordinàriament a les imatges dels somnis dels neuròtics, ço que ha permès a Jung escriure diverses obres d'aquestes temes (3); però tot això es posterior a la Edat Mitjana.

Tornant a la descripció de l'Alquímia a la Corona d'Aragó en relació amb la medicina i anterior a la eclosió neoplatònica o metafísica, direm que tingué alguns testimonis o conreadors que eren metges seguidors del camí iniciat per Arnau. Així, hem trobat notícies que el 1372 presentà una obra d'Alquímia un Mestre Marc metge reial -probablement Marc del Corral que fou metge de física reial des de 1364 a 1384 (4). Aquell treball consistia en "... que d'argent viu féu argent fí ...".

Que la dedicació a l'Alquímia fou altament considerada ho demostra un document recollit per Rubió i Lluch en el seu diplomatarí, segons el qual el rei Joan I donava permís per a exercir aquesta pseudo-ciència en els seus regnes al jueu Samuel Caracosa(5) Ja en el segle XV, Pere d'Estany, parent del papa Calixt III i metge de València, residia a Moulins i pretenia d'estar al servei del duc de Borbó, però volgué ensenyar secrets alquímics a Joan de Bauffremont; com que va fracassar, el novembre de 1455 va refugiar-se al convent dels Jacobins de Dijon, d'on -malgrat el dret d'asil- Joan de Bauffremont l'arrancà per dur-lo pres al castell de Mirabeau(6), cosa que demostra que els aventurers corrien els seus riscos.

Un dels més prolífics compiladors de l'Alquímia medieval fou Pere de Rossell, llicenciat en dret canònic i batxiller e medicina, vicari perpetu de San Joan del Mercat, de València, que el 1462 copià molts dels antics manuscrits que tracten d'aquesta matèria (7).

Antoni Cardoner i Planas

NOTAS

1. - Hollymard. "Endeavour" Vol. XIV, n° 55, 1955, pp. 17 - 125.
.....Hollymard. "Alchemy". Penguin Books, 1957, p. 39.
2. - Thorndike. "A History of Magic and Experimental Science". Tomo III, pp 55-73.
"Rosarium Philosophorum", "De Lapide Philosophorum" i "Epistola ad Regen Napolitanum".
- 3.- Que culminarem en el Psicologia i Alquimia, traduït al castellà per S. Rueda i publicat a Buenos Aires en 1957.
- 4.- Arxiu de la Corona d'Aragó. R. 1234, f. 51v°.
- 5.- Arxiu de la Corona d'Aragó. R. 1911, f. 59v°. Publicat per Rubió i Lluch.
"Documents per l'Història de la Cultura Catalana Medieval". Tomo II, p 346.
- 6.- Wickersheimer: Dictionaire...
- 7.- Thorndike. "A History of Magic and Experimental Science". Tomo IV, pp 345.